

Doi: 10.54503/1829-0833-2023.16-88

Անուշ Խաչատրյան
ՀՀ ԳԱԱ ԳԿՄԿ
anush.khachatryan@edu.isec.am

**ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ԿԱՆԱՅՔ ՄՈՆՂՈԼԱԿԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ.
ՆՐԱՆՑ ԴԵՐԸ ԵՎ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՊԱՏԱԿ
ԺՈՂՈՎՈՒՐՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՍԲ (13-14-ԲԴ ԴԴ.)**

Ուսումնասիրության նպատակն է ներկայացնել Քրիստոնյա կանանց դերը մոնղոլական կայսրությունում, ինչպես նաև նրանց դերը և ազդեցությունը հպատակ ժողովուրդների նկատմամբ՝ մոնղոլ խաների վարած քաղաքականության մեջ 13-14-րդ դարերում և ընդհանրապես մոնղոլական աշխարհում՝ Pax Mongolica-ում¹:

Սորդադթանի Բեկին և Ուրուկը այն ազդեցիկ մոնղոլական խաթուններից էին, ովքեր իրենց ամուսինների և որդիների՝ խաների սրտերն ուղղորդեցին իրենց երկրներում քրիստոնեական համայնքներին բարեհաճորեն ընդառաջելու և առաջ մղելու համար:

Մոնղոլական արքունիքում ազդեցիկ դեր և դիրք ունեցող քրիստոնյա այս կանայք ժամանակի ազդեցիկ կառավարիչների մայրերն ու կանայք էին: Խաթուններ, ովքեր հզոր քաղաքական

¹ Pax Mongolica լատիներենից թարգմանաբար նշանակում է «մոնղոլական խաղաղություն», նկարագրում է հարաբերական կայունության շրջանը Եվրասիայում Մոնղոլական կայսրության ներքո՝ 13-րդ և 14-րդ դարերում, երբ մոնղոլները երաշխավորում էին Ասիայի և Եվրոպայի միջազգային առևտրական ուղիների անվտանգությունը: Pax Mongolica-ն կայունության շրջան բերեց այն մարդկանց, ովքեր ապրում էին նվաճված տարածքներում և զբաղվում առևտրով: Նաև օգնեց ստեղծել միասնական վարչակազմ և մոնղոլական նվաճումներից հետո հարաբերական խաղաղության հիմք հանդիսացավ: Հաճախ հիշատակվում է նաև Pax Tatarica՝ «թաթարական խաղաղություն» ձևով, տես՝ **Jackson P.**, The Mongols and the Islamic World, From Conquest to Conversion, New Haven and London, 2017, p. 110.

դեր են խաղացել ոչ միայն ամուսինների կամ որդիների վարած քաղաքականության, այլ նաև նրանց ենթակա տիրույթների կրոնափոխության գործում՝ նպաստելով նաև Եվրոպայում քրիստոնեության տարածմանը: Նրանք աչքի էին ընկնում ոչ միայն իրենց անձնական, այլ նաև քաղաքական և հովանավորչական գործունեությամբ:

Տասներեքերորդ դարի վերջում հնչած տեսակետների համաձայն այս բարեպաշտ կանայք կարող էին վճռորոշ դեր կատարել Ասիայում: Արևմտյան եկեղեցին այս կանանց միջոցով՝ ինչպես վաղ եվրոպական քրիստոնյա թագուհիների, փորձում էր իր հարաբերությունները կարգավորել և պահպանել ազդեցությունը կայսրությունում՝ ողջ Եվրոպայում քրիստոնեություն տարածելու համար:

Թեմայի վերաբերյալ գրավոր աղբյուրներում առկա հիշատակումները բավականին սակավաթիվ են և քիչ հիշատակումներ կան այն բազմաթիվ քրիստոնյա կանանց մասին, ովքեր իրենց ազդեցությունն են ունեցել աշխարհի ամենամեծ և ամենահզոր կայսրություններից մեկում: Անգամ Եվրոպայից մոնղոլական կայսրություն հասած կաթոլիկ հոգևորականները իրենց զարմանքն էին արտահայտում, երբ պարզ էր դառնում որ խաներից շատերն ամուսնացած են եղել քրիստոնյա կանանց հետ, ովքեր բավականին մեծ ազդեցություն և իշխանություն են ունեցել:

Մոնղոլական խաների հանդուրժողական վերաբերմունքը Քրիստոնեության և քրիստոնյաների հանդեպ մեծապես կապվում էր ոչ միայն իրենց հստակ դավանանք չունենալու հանգամանքի հետ, այլ նաև նրա, թե ինչ դավանանք ունեն վերջիններիս կանայքը ու հաճախ հենց կանանց բարեխոսության արդյունք էլ համարվում էր խաների այդ հանդուրժողականությունը:

Ըստ Ջ. Ռյանի², վերոնշյալը հավաստում է նաև Մար Ռաբրան Բար Սաուման³, ով ուղարկվել էր տարբեր դավանագիտա-

² **James D. Ryan**, Christian Wives of Mongol Khans: Tartar Queens and Missionary Expectations in Asia, Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain & Ireland, Vol. 8, Issue 03, November, 1998, p. 416.

կան առաքելություններով Հոռոմ և վերջինս նույնպես խաների կողմից քրիստոնեության նկատմամբ հանդուրժողականությունը մեծապես կապում էր հենց իրենց կանանց բարեխոսության հետ:

Մոնղոլական կայսրությունում իշխող քրիստոնյա կանայք

Մոնղոլ կանայք շատ ավելի շատ իրավունքներ ունեին, քան տոհմացեղային մի շարք հասարակարգերում, հատկապես այն ժամանակ երբ տղամարդիկ հաճախ բացակայում էին, և նրանք էին պատասխանատու տան համար:

Ըստ պահպանված տեղեկությունների, աղբյուրներում հիշատակվում է նաև այն, որ Հոռոմի պապ Նիկոլայ IV-ը նամակներ է ուղարկել մոնղոլական արքունիքներում գտնվող քրիստոնյա կանանց⁴, խրախուսելով շարունակել իրենց ծառայությունը Աստծուն: Այդ կանանց թվում էին օրինակ Էլեգագը և Ուռուկը՝ Արդուն խանի կանայք, և Նուկդանը՝ Աբադայի կինը:

1. Սորդաղթանի Բեկի

Մոնղոլական արքունիքում ամենաազդեցիկ նեստորական քրիստոնյա կանանցից մեկը Սորդաղթանի Բեկին էր՝ Չինգիզ խանի կրտսեր որդու՝ Թուլույ խանի կինը: Քանի որ Սորդաղթանի Բեկիի և Թուլույի փոխարաբերությունների վերաբերյալ մեզ հասած տեղեկությունները քիչ են, Մորիս Ռոսսաբին ենթադրում է, որ նրանք հաճախ միմյանցից հեռու են գտնվել, քանի որ Թուլույը հաճախ ընդ հորը ուղեկցում էր ռազմական արշավների ժամանակ⁵, և մոնղոլական այս խաթունի առավել համարձակ, ան-

³ Ըստ Ռյանի վերջինս և՛ նեստորական քրիստոնյա էր և՛ ույղուր թուրք: Նա Մար Յաբալլահ III-ի հետ ճանապարհորդել է դեպի արևմուտք: Երբ Բլխանը ավելի ուշ խնդրել է, որ արևմուտքում իր բանագնացը կրոնական գործիչ ընտրվի, Յաբալլահան ընտրում է Սաումային՝ ով բազմաթիվ լեզուների էր տիրապետում: Նա դարձավ պապական դեսպան և՛ Բլխան Արդունի, և՛ կայսրոհիկոս Մար Յաբալլահայի համար: Օրագիրը, որը պահում էր Սավոման պահպանվել է որպես Մար Յաբալլահայի սիրիական պատմության մի մաս: Հեղինակը այնտեղ ներկայացնում է միջնադարյան Եվրոպայի անսովոր հեռանկարը, որը դիտվում է խորաթափանց արևելյան ճանապարհորդի աչքերով, տես՝ **James D. Ryan**, նշվ. աշխ., էջ 415:

⁴ **James D. R.**, նշվ. աշխ., էջ 417-418.

⁵ **Morris Rossabi**, Khubilai Khan: His Life and Times, Berkeley-Los Angeles-London, 1988, p. 12.

կախ գործելառճը կարող էր նաև դրանով պայմանավորված լինել:

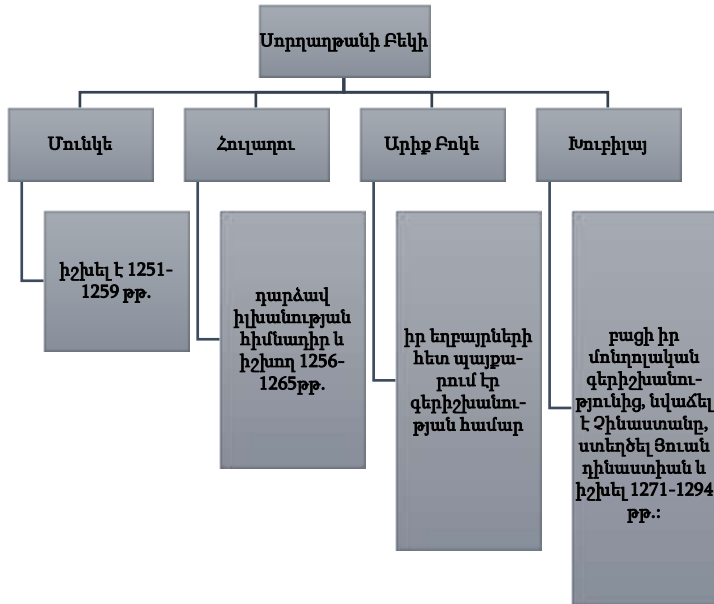
Նրան բնութագրում էին գիտուն և քաղաքականապես խելամիտ կին, հաճախ համեմատում էին անգամ Հլեոնորա Աքվիտանացու հետ⁶: Նա նաև արժանացել է համընդհանուր գովասանքի և հիացմունքի⁷: Աջակցելով բոլոր կրոններին՝ Սորդաղթանին պնդում էր, որ անհրաժեշտ է ավելի ամուր կապեր զարգացնել քրիստոնեական եկեղեցու հետ:

Նրա անվանը կցվող Բեկին տիտղոս էր, որը նշանակում էր «տիկլին» կամ «թագուհի»: Դա կարող է թվալ որպես հիպերբոլիա, բայց պետք է նկատել, որ Չինգիզ Խանի որդին՝ Թուլույը, կարևորվում էր հատկապես իր կնոջ պատճառով, որը քրիստոնյա Սորդաղթանին էր կերայական⁸ ծագմամբ: Նրա դիվանագիտության և անձնական ազդեցության արդյունքում ձևավորվեց համաշխարհային մի տերություն, ամենամեծ կայսրությունը, որը երբևէ տեսել էր աշխարհը մինչ այդ: Նա մեծ դերակատարում ունեցավ կայսրությունը քոչվորական բարբարոսական ծագումից կառուցվածքային վարչակազմով կոսմոպոլիտական թագավորության վերածելու գործում: Սորդաղթանին ուներ չորս որդի, որոնք բոլորն էլ իրենց հերթին տիրելու էին այդ հսկայական տարածքի մեծ մասին: Որդիներն էին՝ Մունկեն, Հուլաղուն, Արիքը, և Խուբիլայ խանը:

⁶ Ակվիտանիայի դքսուհի, Ֆրանսիայի (1137-1152 թթ.) և Անգլիայի թագուհի (1152-1189): Հովանավորում էր մշակույթն ու արվեստը, մասնակցում նաև ռազմական գործողությունների՝ խաչակրաց արշավանքների ժամանակ ղեկավարում էր սեփական բանակերը:

⁷ Lane George, *Daily Life in the Mongol Empire*, London, 2006, p. 239.

⁸ Կերայիթները (Kerait, Kereit, Khereid) 12-րդ դարում Ալթայ-Սայան շրջանում գերիշխող հինգ մոնղոլական կամ թյուրքական ցեղային համադաշնություններից մեկն էին: 11-րդ դարասկզբին ընդունեցին Արևելքի եկեղեցու դավանանքը (նեստորականությունը) և համարվում էին եվրոպական պրեստեր Ջոնի հետնորդները: Նրանց բնակության վայրը համընկնում է ներկայիս մոնղոլիայի տարածքին:

Թեև Մոնղոլականին ինքը կրթություն չէր ստացել, սակայն գիտակցում էր գրագիտության արժեքը այդքան հեռու տարածված կայսրություն ղեկավարելու մեջ: Նեստորական քրիստոնյա Մոնղոլականին հարգում էր այլ կրոնները: Նրա որդիները, ինչպես և Չինգիզ Խանը, բոլորը բավականին հանդուրժող էին կրոնական հարցերում: Չնայած Մոնղոլական կայսրությունը հռչակեց կրոնից վեր պետություն հասկացությունը, միևնույն ժամանակ շարունակեց աջակցել ժամանակի բոլոր հիմնական կրոններին: Մոնղոլականին ինքը ֆինանսավորել է Բուխարայում մեղրեսեի⁹ կառուցումը՝ հատկացնելով 1000 արծաթե բալիշ¹⁰, և հաճախ

⁹ **Bruno De Nicola**, Women in Mongol Iran, The KHĀTŪNS, 1206-1335, Edinburg, 2017, p. 211.

¹⁰ Բալիշ (պարսկերեն). նաև մոնղոլերեն սյուկե կամ ույդուրերեն յաստուկ: Մոնղոլական կայսրության ամենաընդլայնված արժույթը, հատկապես Ոսկե Հորդայի և Իլխանության տարածքներում Իլխանությունում շրջանառվել է ոսկու և արծաթի բալիշներ, թեև փողի մեծ մասը, ըստ երևույթին, մետաղադրամ է եղել: **Howorth Sir Henry Hoyle**, History of the Mongols: History of the Mongols, from the

է ողորմություն տվել թե՛ քրիստոնյաներին, և թե՛ մուսուլմաններին¹¹:

Ուզեղեյը կարող էր խորհրդակցել Սորղադթանիի հետ տարբեր հարցերի շուրջ, և նա միշտ բարձր էր գնահատում նրան: Սորղադթանիին անգամ նշանակել է կայսրության վարչակազմի պատասխանատու, ինչը և փաստում է այն, որ խաթունը առանցքային դեր է խաղացել Չինգիզ Խանի օրոք նվաճված հողերի պահպանման և ապահովման գործում¹²: Այդ մասին վկայում է նաև Ռաշիդ ադ-դինը¹³:

Սորղադթանին ամուսնու մահից հետո մերժեց նորից ամուսնանալու առաջարկը (նրա ենթադրյալ ամուսինը լինելու էր Գույուկ Խանը), պնդելով, որ նա պետք է իր ժամանակը տրամադրեր իր չորս որդիների խնամքին¹⁴: Շատերը կարծում են, որ նրա մերժումը հիմնականում քաղաքական էր՝ դրդված իր որդիներին իշխանության բերելու ցանկությամբ:

Միևնույն ժամանակ, կան պնդումներ, որ հավակնոտ Սորղադթանին գաղտնի միավորվել էր Գույուկի զարմիկ և հակառակորդ Բաթու Խանի՝ Ոսկե Հորդայի տիրակալ, հետ¹⁵: 1248 թ., երբ Գույուկը արշավի էր մեկնում դեպի Մերձավոր Արևելք (իբրև նվաճման, բայց հնարավոր է Բաթու խանին հաղթելու համար), նա մահանում է կասկածելի հանգամանքներում և ենթադրությունների համաձայն Սորղադթանին կարող էր Գույուկի դեմ ձեռնարկված այդ «դավադրությունների» հեղինակ հանդիսանալ:

9th to the 19th Century, part I. The Mongols Proper and the Kalmuks, London, 1876, p. 279.

¹¹ **Bruno de Nicola**, նշվ. աշխ., էջ 106:

¹² **Ala-ad-Din Ata-Malik Juvaini**, The History of the World Conqueror, Translated from the text of Mirza Muhammad Qazvini, tr. John Andrew Boyle, Vol. II, Cambridge, Massachusetts, 1958, p. 550.

¹³ **Рашид-ад-Дин**, Джами ат-таварих. Сборник летописей. Том II, Москва-Ленинград, 1960, с. 111.

¹⁴ **Rashid al-din**, The Successors of Genghis Khan, tr. John Andrew Boyle, New York and London, 1971, p. 169.

¹⁵ **Sarah M. Nelson**, Ancient Queens: Archaeological Explorations, Walnut Creek-Lanham-New York-Oxford, 2003, p. 163, 165.

Սորդաղթանին մահանում է 1252 թ. Ցագաան Սարի շրջակայքում՝ մոնղոլական Ամանորի տոնին, Մունգբե գահակալության արարողությունից մի քանի ամիս անց: Նրա մասին շատ բարձր է խոսվում ինչպես Գաղտնի պատմության մեջ, այնպես էլ մուսուլման, չինացի և քրիստոնյա պատմաբանների հիշատակումներում: Սորդաղթանի մասին մեջբերումներումներում կրկին հիշատակվում է վերջինիս ազդեցիկ, խելացի և ընդունակ լինելը: Օրինակ՝ **Գրեգորի Բար Հեբրեուս**¹⁶ մեջբերելով անհայտ պոետի խոսքերը նշում է. «Եթե ես տեսնեի կանանց ցեղի մեջ նման այլ կնոջ, ապա պետք է ասեմ, որ կանանց ռասան շատ ավելի բարձր էր, քան տղամարդկանցը»¹⁷:

Ռաշիդ ալ-Դին Համադանին¹⁸ վկայում է. «Չափազանց խելացի և ընդունակ... աշխարհի ամենախելացի կինը: Կասկած չկա, որ իր խելացիության և կարողության շնորհիվ էր, որ նա իր որդիների դիրքը բարձրացրեց իրենց զարմիկների դիրքից և ստիպեց նրանց հասնել քսանի [խաների] և կայսրերի աստիճանի»¹⁹:

Իսկ ահա **Ջուվայնի** կրկին փաստում է. «Այժմ իր բոլոր որդիների կառավարման և կրթության, պետական գործերի կառավարման, արժանապատվության և հեղինակության պահպանման մեջ Բեկին, իր դատողության և խտրականության գեղեցկությամբ, կառուցեց այդպիսի մի բանի հիմք, որի ամրապնդման համար ոչ մի չալմա կրող ունակ չէր լինի նման բանի կամ չէր կարող նման փայլով զբաղվել այդ հարցերով: Ցանկացած գործում, որը ձեռնարկում էր [Ուզեդեյ] Քաանը, լինի դա կայսրության հարստության, թե բանակի տնօրինման հետ կապված, նա նախ խորհրդակցում էր նրա հետ և այն ամենը, ինչ նա խորհուրդ էր տալիս չէր ենթարկվում որևէ փոփոխության: Որովհետև նրա իմաստության և խոհեմության մասին հաղորդագրությունը, նրա

¹⁶ Միրիացի գիտնական, պատմաբան և պոլիմաթ Աբուլ Ֆարաջ Բար Ղրիդուրիուս այլ կերպ հայտնի Գրեգորի Բար Հեբրեուս:

¹⁷ **Bar Hebraeus**, The chronography of Gregory Abū'l Faraj, 1226-1286, the son of Aaron, the Hebrew physician, commonly known as Bar Hebraeus: being the first part of his political history of the world, Vol. 1, English tr., London, 1932, p. 398.

¹⁸ Պարսիկ պատմաբան և իլխանյան մեծ վեզիր:

¹⁹ **Rashid al-din**, նշվ. աշխ., էջ 168, 170:

խորհրդի ու խելամտության համբավը տարածվել էր ամենուր, և ոչ ոք չէր մերժի նրա խոսքը: Ավելին, իր տան ղեկավարության և իր արքունիքի արարողության ժամանակ նա ազգականների և օտարների համար այնպիսի հիմք դրեց, որին ի վիճակի չէին աշխարհի խաները»:²⁰

3. Ուրուկ խաթուն

Ուրուկ խաթունը Օլջեյթուի մայրն էր, Արդունի խանի իննը կանանցից երրորդը, Դոքուզ խաթունի զարմուհին՝ եղբայր Մարիջեյի դուստրը:

Ուրուկը հաճախ աղբյուրներում հիշատակվում է նաև Արկ/ք/աուն, Էր'օ/ուկ և Էրուխ ձևերով:

Դիտարկումներից մեկի²¹ հյամաձայն վերոնշյալ անունները ավելի շուտ նրա մականուններն էին: Դիտարկմամբ փաստվում է այն, որ 20-րդ դարի սկզբին Ն. Մառը մոնղոլներին անվանում էր Քրիստոնյա արքաուններ: Հիշատակվում է նաև այն, որ այդ բառը 13-14-րդ դարերի հայկական աղբյուրներում նշվում է որպես քրիստոնյա բառի հոմանիշ: Հեղինակի պնդմամբ բառի ծագումը մոնղոլական չէ, այլ փոխառություն ինչ-որ լեզվից և 7-րդ դարից սկսած եղել են հայկական և ասորական կրոնական քրիստոնեական համայնքներ, որոնք կոչվում էին «արքաուններ»²², Քրիստոնյաներ, ու ամենայն հավանականությամբ բառը մտել է մոնղոլական միջավայր և այդպես է ընդունվել: Հեղինակի եզրահանգմամբ Արկաու-Ուրուկ-Էրօկ ձևը Օլջեյթուի մոր անունը չէր, այլ նրան դիմելու միջոց. Արկաու խաթուն նշանակում էր քրիստոնյա թագուհի կամ արքայադուստր:

Առավել նշանակալից է այն, որ Արդունի կանանց մեջ առանցքային դերը տրվել է հենց Ուրուկ խաթունին, ում մասին աղբյուրներում ոչինչ չի հիշատակվում մինչև իր ամուսնու մահը՝

²⁰ Juvaini, նշվ. աշխ., էջ 550-551:

²¹ Margaryan G., The 'Christian' Ilkhans: myths and reality, ARAMAZD: Armenian Journal of Near Eastern Studies, 2020, 14 (1-2), p. 234.

²² Ավելի մանրամասն տե՛ս **Март Н.** Аркаунъ, монгольское название христианъ, въ связи съ вопросомъ объ армянахъ-халкедонитахъ, Византийский Временник. Том XII. Выпуск 1-4, Санкт Петербург, 1906, с. 1-68.

1291 թ., և նոր ամուսնու՝ Գայխաթու Իլխանի (1291-1295 թթ.) ասպարեզում հայտնվելը:

Չնայած Ուրուկը նեստորական քրիստոնյա էր և Արդունն էլ իրեն համարում էր քրիստոնեության կողմնակից ու փորձում էր համախմբել իր քրիստոնյա համախոհներին, այնուամենայնիվ խանը հավատարիմ բուդդայական էր: Քանի որ Մոնղոլական իրանում բուդայականությունը գնալով ծաղկում էր, Ուրուկը իր հերթին սկսեց հովանավորչական քաղաքականություն վարել:

1291 թ.՝ Արդունի մահից անմիջապես հետո, նա պլանավորել է աջակցել իր ապագա կողակից Գայխաթուին՝ հակառակորդ Բայդուի և Ղազան խանի (Արդունի որդին) դեմ պայքարում²³:

Ի տարբերություն Արդուն խանի կառավարման ժամանակաշրջանի, Գայխաթուի օրոք Ուրուկ Խաթունը աղբյուրներում ներկայացվում է որպես Իլխանի խորհրդական և հրամաններ տալու համար նրա հավանության կարիք ունեցող մեկը:

Աղբյուրներում ընդգծվում է նաև այն, որ Գայխաթուի արյուն թափելու դժկամությունը և պատժի վերահսկման պատասխանատվությունը ևս դրվում է նրա կնոջ վրա: Օրինակ, ապստամբ Տոդանը մահապատժի է դատապարտվել միայն այն բանից հետո, երբ Ուրուկ Խաթունը համոզել է Իլխանին, որ եթե ներում չնորհեն, ապա այդ օրվանից ոչ ոք իլխանին սրտանց չի ծառայի²⁴: Տոդանին մահապատժի չեն ենթարկել, քանի դեռ Իլխանը չի պատասխանել, որ վերջինս անշուշտ, արժանի է դրան²⁵...:

Համեմատելով նախորդ ժամանակաշրջանների մոնղոլ խաթունների վերաբերյալ առկա հիշատակումների հետ, Ուրուկի վերաբերյալ հիմնականում հիշատակվում է այն, որ վերջինիս ազդեցությունը սահմանափակված է եղել միայն ամուսնուն խորհուրդներ տալով և երբեմն նաև նա կարող էր պետական գործերը կառավարելու հարցում օգնել խանին, սակայն վերոնշյալ հանգամանքը հաստատող վկայություններ գրեթե չկան և չենք կարող վստահորեն պնդել վարկածի ճշմարտացիությունը:

²³ Bruno De Nicola, նշվ. աշխ., էջ 109:

²⁴ Ратид-ад-Дин, նշվ. աշխ., էջ 132:

²⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

Պապը նրան ևս վանականների միջոցով նամակ է ուղարկել և կոչ արել քրիստոնեությանը հավատարիմ մնալ²⁶։ Ուրուկը ուներ անգամ քահանա և մատուռ²⁷, այդ մատուռը ամենայն հավանականությամբ այն յուրդերից /վրան/ մեկն էր, որը հաճախ կհանդիպենք կերայական քրիստոնյաների ու նրանցից սերող խաթունների հետ կապված հիշատակումներում²⁸։

Մինչ Արդունի մահը Ուրուկ խաթունը և փոքրիկ Օլջեյթուն հաճախ էին այցելում կաթողիկոսին։ Օլջեյթուն մոր շնորհիվ ծանոթացավ քրիստոնեական հավատին և անգամ մկրտվեց՝ ստանալով Նիկոլայ անունը, սակայն մոր մահից հետո դարձավ մուսուլման և իշխեց որպես Սուլթան Օլջեյթու Խոդաբենդե²⁹։

Ինչպես հիշատակում է Դոնլոփը³⁰ Յաբալլահան, անկասկած, հույս ուներ տեսնելու տղային որպես քրիստոնյա գահակալ։ Նա միակ եկեղեցական բարձրաստիճան պաշտոնյան չէր, ով հետաքրքրված էր Ուրուկ խաթունով և նրա ընտանիքով։

Պապ Նիկոլայ IV-ը 1291 թ. Ուրուկին գովեստի խոսքեր հղելուց զատ նրան նաև խորհուրդ է տվել աղոթել ամուսնու՝ Արդունի, դարձի գալու համար։ Նա նաև նամակ է ուղարկել երիտասարդ Օլջեյթունին։

Թե՛ Պապի, և թե՛ Կաթողիկոսի հույսերը, սակայն չարդարացան։ Երբ Օլջայտուն սկսեց իշխել, նա ավելի հակված էր իսլամ դավանելուն և աջակցում էր մուսուլմաններին, որն էլ կարելի է կապել վերջինիս խաթունի իսլամադավան լինելու հետ։

Այսպիսով, ինչպես հասկանում ենք Քրիստոնյա կանանց ոչ միայն դերը, այլ նաև ազդեցությունը բավականին մեծ է եղել մոնղոլական կայսրությունում, ինչպես նաև նրան հպատակ ժողովուրդների նկատմամբ մոնղոլ խաների վարած քաղաքականության մեջ 13-14-րդ դարերում։

²⁶ James D. Ryan, նշվ. աշխ., էջ 418։

²⁷ Howorth Sir Henry Hoyle, նշվ. աշխ., էջ 354։

²⁸ Տե՛ս օր. Մադաքիայ Աբեղայի Պատմութիւն վասն Ազգին նետողաց, 1870, էջ 45։

²⁹ Howorth Sir Henry Hoyle, նշվ. աշխ., էջ 354։

³⁰ Dunlop D. M., նշվ. աշխ., էջ 288։

Չնայած այն պնդումներին, որ մոնղոլ կանայք գտնվելով տոհմացեղային հասարակությունում, պետք է որ սահմանափակ իրավունքներ ունենային, ինչպես տեսնում ենք, երբ կայսրությունը քոչվորական բարբարոսական ծագումից կառուցվածքային վարչակազմով կոսմոպոլիտական թագավորության վերածվեց կանանց դերը շատ ավելի բարձրացավ: Նրանք ոչ միայն կենցաղային հարցերի կարգավորմամբ էին զբաղվում, այլև շատ հաճախ անգամ խաների հետ մասնակցում էին ռազմական արշավներին, զբաղվում էին երկրի կառավարման հարցերով, անգամ խաների գլխավոր խորհրդատուն խաթունն էր, որի ուղղորդմամբ էլ կարգավորվում էին մի շարք հարցեր:

Հիշատակված խաթունները ընդամենը մի քանիսն են այն բազմաթիվ ազդեցիկ խաթուններից, ովքեր իրենց նպաստն ունեցան մոնղոլներին ենթակա տարածքներում քրիստոնեական համայնքներին բարեհաճորեն ընդառաջելու և առաջ մղելու համար:

Պատահական չէր նաև մոնղոլ խաների հանդուրժողական վերաբերմունքը Քրիստոնեության և քրիստոնյաների հանդեպ, որը ևս կապվում էր հենց իրենց կանանց քրիստոնյա լինելու և վերջիններիս բարեխոսության հետ: Նրանց ունեցած դերը վկայում է այն, որ Խաթունները մեծ ազդեցություն են ունեցել մոնղոլ խաների վարած քաղաքականության, առ հասարակ մոնղոլների կրոնական հայացքների ձևավորման և անգամ մոնղոլների մասին օտարների մոտ ձևավորված ընկալումների հարցում:

Արդյունքն եղավ այն, որ մոնղոլ խաթունները դարձան կայսրության զարգացման, կայունության, երբեմն նաև անկայունության հիմնական դերակատարներ:

Anush Khachatryan
MA ISEC NAS RA
anush.khachatryan@edu.isec.am

**CHRISTIAN WOMEN IN THE MONGOL EMPIRE. THEIR ROLE
AND INFLUENCE REGARDING THE SUBJECT PEOPLE
(IN THE 13TH-14TH CENTURIES)**

The purpose of the study is to present the role of Christian women in the Mongol Empire, as well as their role and influence on the subject peoples in the politics of the Mongol khans in the 13th-14th centuries and the Mongol world as a whole-Pax Mongolica.

Sorghaghtani Beki and Urug, were among the many influential khatuns who directed the hearts of their husbands and sons, the Mongol khans, to welcome and promote the Christian communities in their lands.

These Christian women who had an influential role and position in the Mongol court were the mothers and wives of influential rulers of the time.

Khatuns, not only played a powerful political role in the politics of their husbands or sons but also in the conversion of their subordinate domains, while also contributing to the spread of Christianity in Europe. They stood out not only for their personal but also for their political and patronage activities.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Մադաքիայ Աբեղայի Պատմութիւն վասն Ազգին նետողաց, ի լոյս ընծայեաց Բ.Պ. (Քերովբէ Պատկանեան), Ս. Պետերբուրգ, ի տպարանին կայսերական ճեմարանին գիտութեանց, 1870:

2. **Ala-ad-Din Ata-Malik Juvaini**, The History of the World Conqueror, Translated from the text of Mirza Muhammad Qazvini, tr. John Andrew Boyle, Vol. II, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, 1958.

3. **Bar Hebraeus**, The chronography of Gregory Abû'l Faraj, 1226-1286, the son of Aaron, the Hebrew physician, commonly known as Bar Hebraeus: being the first part of his political history of the world, Vol. 1, English tr., London, 1932.

4. **Bruno De Nicola**, Women in Mongol Iran. The KHĀTŪNS, 1206-1335, Edinburg, 2017.
5. **Dunlop D. M.**, The Karaits of Eastern Asia, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, 1944, Vol. 11, No. 2, 276-289.
6. **Howorth Sir Henry Hoyle**, History of the Mongols: History of the Mongols, from the 9th to the 19th Century, part I, The Mongols Proper and the Kalmuks, London. 1876.
7. **Howorth Sir Henry Hoyle**, History of the Mongols: The Mongols of Persia, part III, London, 1888.
8. **James D. Ryan**, Christian Wives of Mongol Khans: Tartar Queens and Missionary Expectations in Asia, Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain & Ireland, 1998/ Vol. 8 / Issue 03 / November, pp. 411-421.
9. **Lane George**, Daily Life in the Mongol Empire, London, 2006.
10. **Margaryan G.**, The 'Christian' Ilkhans: myths and reality, ARAMAZD: Armenian Journal of Near Eastern Studies, 2020, 14 (1-2), pp. 228-246.
11. **Morris Rossabi**, Khubilai Khan: His Life and Times, Berkeley-Los Angeles-London, 1988.
12. **Peter Jackson**, The Mongols and the Islamic World, From Conquest to Conversion, New Haven and London. 2017.
13. **Rashid al-din**, The Successors of Genghis Khan, tr. John Andrew Boyle, New York and London, 1971.
14. **Sarah M. Nelson**, Ancient Queens: Archaeological Explorations, Walnut Creek- Lanham-New York-Oxford, 2003.
15. **Март Н. Я.**, Аркаунъ, монгольское названіе христіанъ, въ связи съ вопросомъ объ армянахъ-халкедонитахъ, Византийский Временник. Том XII. Выпуск 1-4, Санкт Петербург, 1906, с. 1-68.
16. **Рашид ад-Дин**. Джамі ат-таварих. Сборник летописей. Том III / Москва-Ленинград, 1946.
17. **Рашид-ад-Дин**. Джамі ат-таварих. Сборник летописей. Том II, Москва-Ленинград, 1960.